

РОЗДІЛ I. ІСТОРІЯ ЄС, ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1.1. Ідеї європейської інтеграції в історичній ретроспективі

Ідеї щодо впровадження на теренах Європи федеративного устрою відомі віддавна. Згідно з тезами П'єра дю Буа (1306 р.) задля забезпечення миру в охопленій війнами Європі, висунуто ідею утворення федеративної унії суверенних держав¹.

В історії Європи було чимало «об'єднувачів» (головним чином монархічного стану), які створювали своєрідні інтеграційні міжетнічні та міжнаціональні державоподібні утворення або й унії. Таким був Карл Великий, котрий наприкінці VIII ст. розпочав будівництво християнської імперії в Західній Європі. Саме християнське начало відтоді стає визначальною ознакою європейської ідентичності й чинником європейської єдності. На щиті захисту християнства піднімалась ідея силового об'єднання в часи хрестоносців і турецько-османської загрози. У 1463 р. король Богемії Іржі Под'єбрад агітував монархічні двори за ідею об'єднання². У 1638 р. Дюк де Суллі, міністр фінансів французького короля Анрі IV, висловлював ідеї християнської конфедерації чи федерації з міждержавними (наддержавними) політичними й економічними інституціями³.

Специфічною формою інтеграції свого часу стали унії. Польсько-литовська унія (1385, 1569 рр.) була прикладом асиміляційного об'єднання під прапором християнізації литовських племен з утворенням конфедерації на східних кордонах середньовічної Європи. На початку XVI ст. вся Північ Європи була зібрана під єдиною рукою датської королеви Маргарити I (Кальмарська унія). Проте середньовічні унії були штучними утворами й відповідали окремим скороминучим цілям, через що вони розпадались іноді з трагічними наслідками (Кальмарська унія закінчилася в 1520 р. Стокгольмським кровопролиттям і тривалим розбратом у Скандинавії). Слід зазначити, що християнський чинник іноді набував потворного вигляду,

¹ Heater D. The Idea of European Unity / Heater D. – Leicester, 1992. – P. 11.

² Введение в право Европейского Союза : учеб. пособие / под ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Ю. Кашкина. – М. : [б. и.], 2006. – С. 14–16.

³ Посельський Володимир. Європейський Союз : інституційні основи європейської інтеграції / Володимир Посельський. – К. : Смолоскип, 2002. – С. 27.

розділяючи етнічно близькі народи Європи. Саме в християнсько-мусульманському протистоянні – коріння балканської кризи, а міжконфесійні суперечності на століття відокремили Схід Європи від західного католицько-протестантського конгломерату.

Ідея державності в Західній Європі традиційно пов'язувалася з об'єднанням під владою монарха багатонаціональної держави. Історія Європи засвідчує розпад одно- чи двонаціональних Османської та Австро-Угорської імперій і централізацію Англії, Німеччини, Італії. Пакт вічного союзу (1291 р.), Утрехтський союз (1579 р.) стали вихідними пунктами стійкої державної консолідації, відповідно, Швейцарії та Нідерландів.

Згодом ідеї європейської єдності починають осмислюватися просвітниками й філософами. Своїми «федералістськими» поглядами були відомі Ж-Ж. Руссо та І. Кант. Так, у 1795 р. Кант теж пропонував політичну унію, проголошував Європу спільних інтелектуальних вартостей. У тому ж XVIII ст. ідеї європейської консолідації висловлювали французький гуманітарій Абат де Сен-П'єр та англійський філософ Джеремі Бентам. Усі вони вбачали основу стабільності у створенні різного кшталту міждержавних інституцій. Різних видів «інтеграцію» обстоювали в XIX ст. імператор Наполеон (силове об'єднання у формі імперії) і граф Анрі де Сен-Сімон (ідея європейської конфедерації).

Загалом від початку XIX ст. з'являється новий, потужніший чинник детермінації стратегії й тактики міжнародних відносин у Європі. На хвилі промислового перевороту та розгортання індустріалізації умови починає диктувати інтернаціоналізація промислового виробництва. Державний протекціонізм поступився місцем принципу вільної торгівлі. Великобританія скасовує навігаційні акти, що захищали морську торгівлю від іноземної конкуренції, ввізні тарифи на продовольство й сировину. Із 1833 р. діяв митний союз німецьких держав, уніфіковано монетний обіг і вагові системи. Фритредерські ознаки властиві також зовнішньоторговельній політиці Франції. Тривале торговельне протистояння з Великобританією було послаблене з укладенням між двома державами у 1860 р. договору, за яким знижено ввізне мито на британські вугілля, метал, машини та скасовано мита на французькі товари.⁴

⁴ Гринчуцький Валерій. Економічна історія зарубіжних країн : курс лекцій / Валерій Гринчуцький, Лариса Родіонова. – Т. : Підруч. і посіб., 2003. – С. 113.

І хоча в останній третині XIX ст. стався поворот до протекціонізму, ідея єднання отримала нових натхненників і послідовників.

У 1846 р. англійський економіст Річард Кобден пропагує ідею зони вільної торгівлі в Європі. Ідея федералізму заново втілюється в працях француза П'єра-Жозефа Прудона («Про федеративний принцип», 1863), Йоганна Каспара Блунтшлі («Організація Спільноти європейських держав», 1878) німця Константина Франца («Федералізм як провідний принцип», 1878). Успіхи II рейху сприяють поширенню ідей Середньої Європи (Міттельєвропи) та Економіки великого простору.

Особливо плідними в сенсі пошуків інтеграційних шляхів були міжвоєнні десятиліття. Характерна риса цього періоду – прогрес у напрацюванні конструктивних «ринкових» концепцій інтеграції. Серед них – концепція «Пан'європи» графа Кунденхов-Калержі (Coundenhove-Kalergi Richard Nicolas) (створення митного союзу та Сполучених Штатів Європи у виданій 1923 р. праці «Пан'європа»). Це також результати праці нобелівських лауреатів миру – француза А. Бріана (Aristide Briand) й німця Г. Штресмана (Gustav Stresemann). Саме Бріан уперше обґрунтував ідею спільного ринку для Європи, яка була ним озвучена на форумі Ліги Націй у 1930 р. і полягала в досягненні єдності матеріальних та моральних сил Європи. Його концепція економічного співробітництва містила плани організації виробництва й обміну за допомогою спрощеної процедури руху товарів, капіталів і осіб, за винятком потреб національної оборони. На жаль, Ліга Націй не відкинула меморандум Бріана, який занадто випередив свій час.

У перші повоєнні роки ідеї федералізму та господарського зближення отримали якісно нову базу. У фундамент європейської інтеграції після Другої світової війни лягли, передусім, політичні ідеї неприйняття насилля в міжнародних відносинах і потреба співробітництва держав у відбудові знищеного війною господарства. Наслідком впливу нових чинників інтеграції стала відома промова В. Черчілля (Churchill sir Winston Leonard Spencer), тодішнього прем'єра Великобританії, виголошена ним у Цюриху у вересні 1946 р. із пропозицією створення знову ж таки Сполучених Штатів Європи. На думку Черчілля, існування такої структури мало відновити політичну рівновагу. Та концепція мала забезпечити Великобританії зайняття чільного місця – спільно зі США та СРСР – у світовій політиці.

Майже одночасно з'являлися й інші концепції посилення співробітництва між європейськими країнами, генераторами й послідовниками яких були Конрад Аденауер, Леон Блюм, Робер Шуман, Жан Моне, Поль-Анрі Спаак, Альсід де Гаспері.

На скликаному з ініціативи європейських політиків, мислителів та низки національних і міжнародних угруповань конгресі союзного руху в Гаазі (Європейський конгрес у Гаазі) у травні 1948 р. було прийнято політичну декларацію із закликом до об'єднання європейських країн. У жовтні 1948 р. в Брюсселі виникла організація під назвою Європейський рух (European Movement), метою якої було поширення ідей європейської інтеграції. 5 травня 1949 р. з ініціативи Бельгії, Франції, Голландії, Люксембургу, Великобританії, Італії та скандинавських країн утворено Раду Європи (Council of Europe), першу європейську міжнародну організацію співробітництва. Завданням Ради Європи стали зміцнення й розвиток демократії, охорона прав людини, вирішення суспільних проблем і підтримка європейської культурної самобутності. Водночас варто зазначити, що в умовах посилення процесів міжсистемного політичного протистояння (холодної війни) та відмінності інтересів окремих країн Рада Європи виявилася занадто слабкою інституцією для реалізації ідеї європейської інтеграції, хоча й існує досі.

Таким чином, ідея європейської єдності, що визрівала протягом сотень років, до кінця першої половини ХХ ст. врешті оформилась як економічна модель із відповідними, але мінімальними функціями централізованих інституцій.

1.2. Генеза Європейського Союзу

Європейське об'єднання вугілля і сталі

У другій половині 40-х років ХХ ст. значного прогресу в господарському розвитку досягнули такі держави, як США й СРСР, а також окремі країни Східної та Південно-східної Азії. Власне, відносна господарська економічна й політична слабкість Європи, а також прагнення західноєвропейських держав до відновлення колишньої позиції у світі спричинили здійснення ними заходів щодо спільної повоєнної відбудови, спільного вирішення проблем, спроб економічної інтеграції.

Для європейської інтеграції вирішальне значення мала, однак, проголошена міністром закордонних справ Франції Робером Шуманом